

Sylwia RÓŻAŃSKA, Lubomira BRONIARZ-PRESS, Natalia FLIS

e-mail: sylwia.rozanska@put.poznan.pl

Zakład Inżynierii i Aparatury Chemicznej, Wydział Technologii Chemicznej, Politechnika Poznańska, Poznań

Wpływ dodatku soli na właściwości reologiczne roztworów poliakryloamidu w przepływie rozciągającym

Wstęp

Polielektrolity są wielkocząsteczkowymi związkami zawierającymi grupy jonowe lub zdolne do jonizacji. Charakterystyczną właściwością polielektrolitów jest zmiana lepkości ich roztworów pod wpływem dodatku soli prostych. Zmiany te są związane z wpływem siły jonowej roztworu na konfigurację łańcucha polimerowego. Do takich polimerów należy częściowo zhydrolizowany poliakryloamid. Dodatek jonów soli do roztworu takiego polimeru powoduje zmianę konformacji łańcucha polimeru w roztworze, co objawia się obniżeniem jego lepkości [Zhang i in., 2008; Różańska, 2015]. Ponieważ konfiguracja łańcuchów polimerowych w roztworze istotnie wpływa na ich właściwości w przepływie ścinającym, można przypuszczać, że dodatek soli do roztworu polimerów jonowych będzie miał także wpływ na ich zachowanie w przepływie wzdłużnym.

Celem pracy jest określenie wpływu stężenia soli na właściwości reologiczne roztworów poliakryloamidu w przepływie rozciągającym i ścinającym.

Badania doświadczalne

Aparatura. Badania w przepływie ścinającym przeprowadzono przy użyciu reometru rotacyjnego *Physica MCR501* produkcji *Anton Paar* w układzie współosiowych cylindrów. Pomiary lepkości wzdłużnej wykonano przy użyciu reometru o przeciwnastawnych dyszach (Rys. 1). W badaniach wykorzystano dysze o średnicach 1, 2 i 3 mm. Odległość $2h$ pomiędzy dyszami była równa ich średnicy. Pomiary przeprowadzono w zakresie zmian szybkości rozciągania od 3 do 968 s^{-1} . W trakcie pomiaru płyn był zasysany jednocześnie przez obie dysze za pomocą odpowiednio zaprojektowanego układu dwóch strzykawkę sterowanych przez komputer. Jedna z dysz była zamocowana na ruchomym ramieniu połączonym z momentomierzem.

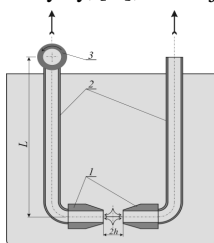
Materiały. Jako płyny modelowe w badaniach doświadczalnych wykorzystano wodne roztwory polimeru jonowego, którym był częściowo zhydrolizowany poliakryloamid (*Rokrysol WF2*) oraz według danych producenta poliakryloamid niejonowego (*Rokrysol WF1*) (*Tenis Sp. z o.o.*). *Rokrysol WF2* zawiera około 20 % grup zhydrolizowanych. Jako dodatek zastosowano chlorek sodu o stężeniach $C_{p,s}$ odpowiednio 0,05; 0,1 i 0,3% mas. Stężenia $C_{p,p}$ *Rokrysolu WF1* i *WF2* były stałe i wynosiły 0,2% wag.

Metodyka. Wartości pozornej lepkości wzdłużnej i pozornej szybkości rozciągania obliczono odpowiednio z zależności

$$\eta_{E,a} = \frac{M}{\dot{\epsilon}_a \pi R^2 L} = \frac{Fh}{\dot{V}} \quad (1)$$

$$\dot{\epsilon}_a = \frac{\dot{V}}{\pi R^2 h} \quad (2)$$

gdzie: M – moment obrotowy, [N·m]; L – długość ramienia, [m]; h – połowa odległości pomiędzy dyszami, [m]; F – siła, [N]; R – promień dyszy, [m]; $\dot{V}$ – objętościowe natężenie przepływu, [m^3/s].

Rys. 1. Reometr o przeciwnastawnych dyszach: 1 – dysze, 2 – rurki odprowadzające płyn, 3 – przegub

Wartość stosunku *Troutona* dla płynów nienewtonowskich obliczono z zależności zaproponowanej przez *Jonesa i in.* [1987]:

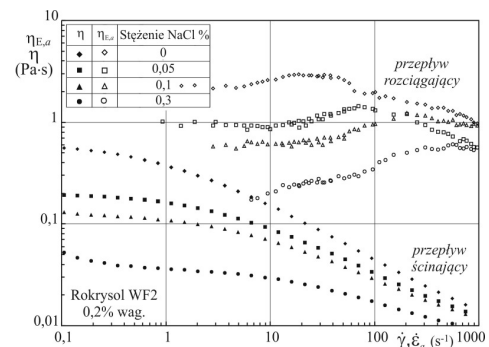
$$Tr_B = \frac{\eta_E(\dot{\epsilon})}{\eta(\sqrt{3}\dot{\epsilon})} \quad (3)$$

gdzie: η – lepkość przy szybkości ścinania $\dot{\gamma} = \sqrt{3}\dot{\epsilon}$.

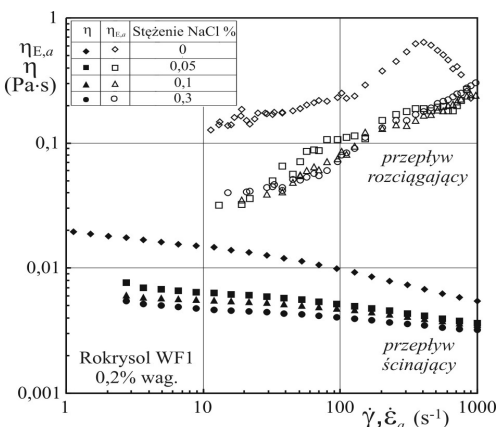
Wyniki i dyskusja

Na rys. 2 i 3 przedstawiono porównanie pozornej lepkości wzdłużnej $\eta_{E,a}$ i lepkości przy ścinaniu η dla użytych w badaniach wodnych roztworów polimerów.

We wszystkich przypadkach pozorna lepkość wzdłużna ma znacznie wyższe wartości od lepkości przy ścinaniu, a dodatek soli powoduje jej obniżenie. Jak już wcześniej wspomniano, według danych producenta *Rokrysol WF1* jest roztworem polimeru niejonowego. Obniżenie lepkości $\eta_{E,a}$ i η roztworów tego polimeru po dodaniu soli może świadczyć, że również *Rokrysol WF1* zawiera pewną ilość formy zhydrolizowanego poliakryloamidu. Porównując przebieg krzywych lepkości uzyskanych w warunkach przepływu ścinającego roztworów *Rokrysolu WF1* i *WF2* można zaobserwować, że w pierwszym przypadku znaczne zmiany lepkości następują po dodaniu niewielkiej ilości soli (0,05 %), dalszy wzrost stężenia NaCl wywołuje niewielkie jej obniżenie (Rys. 3), natomiast w drugim przypadku, każda następną porcja soli wywołuje znaczne obniżenie lepkości (Rys. 2).

Rys. 2. Krzywe pozornej lepkości wzdłużnej i lepkości przy ścinaniu dla roztworów *Rokrysolu WF2* z dodatkiem i bez dodatku soli

Rys. 3. Krzywe pozornej lepkości wzdłużnej i lepkości przy ścinaniu dla roztworów *Rokrysolu WF1* z dodatkiem i bez dodatku soli

Dane te dowodzą, że *Rokrysol WF1* zawiera znacznie mniejszą ilość formy zhydrolizowanej poliakryloamidu.

Z przebiegu krzywych przedstawionych na rys. 2 wynika, że pozorna lepkość wzdłużna *Rokrysolu WF2* przy niskich szybkościach rozciągania ($\dot{\epsilon}_a < 10 \text{ s}^{-1}$) ma w przybliżeniu stałą wartość, po czym zaczyna rosnąć osiągając maksimum $\eta_{E,amax}$ przy wartości $\dot{\epsilon}_{a,max}$. Jest to tzw. zakres zagęszczania odkształceniem. Dla czystego roztworu *Rokrysolu WF2* $\dot{\epsilon}_{a,max}$ wynosi 33 s^{-1} (Tab. 1). Powyżej $\dot{\epsilon}_{a,max}$ zaczyna się zakres rozrzedzenia odkształceniem, w którym wartości $\eta_{E,a}$ maleją.

Tab. 1. Maksymalne wartości $\eta_{E,amax}$ dla roztworów polimerów

Polimer	Stężenie NaCl, [% mas.]	$\eta_{E,amax}$ [Pa·s]	$\dot{\epsilon}_{a,max}$ [s^{-1}]
<i>Rokrysol WF1</i>	0	0,636	408
<i>Rokrysol WF2</i>	0	2,92	33
	0,05	1,44	70
	0,1	1,23	204

Występowanie zakresu zagęszczania odkształceniem w warunkach przepływu rozciągającego jest charakterystyczne dla roztworów polimerów o giętkim łańcuchu, którego makrocząsteczki w roztworze przyjmują konformację zwiniętego kłęбка. W zależności od stężenia polimeru występowanie zakresu zagęszczania odkształceniem może być spowodowane innymi przyczynami. W roztworach rozcieńczonych jest to wynikiem rozciągania uformowanych w stanie spoczynku kłębków. Efekt ten jest bardzo spektakularny, a przy bardzo wysokich szybkościach rozciągania, gdy makrocząsteczki polimeru są w pełni rozciągnięte lepkość wzdłużna ma stałą wartość.

Przy wyższych stężeniach polimeru w roztworze będzie dochodzić do splątania łańcuchów i jednocześnie do ich rozplątania w wyniku występowania ruchów *Browna*. Dynamika uformowanej w ten sposób przejściowej sieci będzie decydować o właściwościach reologicznych roztworu w przepływie wzdłużnym. Jeżeli średni czas życia splątań łańcuchów polimerów jest krótszy od odwrotności szybkości rozciągania $\dot{\epsilon}$, to giętki segment makrocząsteczki między dwoma splątaniem da chwilową odpowiedź sprężystą, z czym związane jest występowanie zakresu zagęszczania rozciąganiem. Powyżej pewnej szybkości rozciągania liczba splątań łańcuchów zaczyna ulegać zmniejszeniu, tym samym lepkość wzdłużna zaczyna maleć ze wzrostem szybkości odkształcenia [Barnes, 2000].

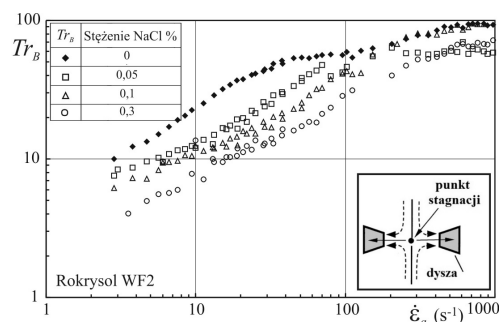
W przypadku roztworu *Rokrysolu WF2* występowanie zakresu zagęszczania ścinaniem należy wiązać z drugim mechanizmem, o czym świadczy występowanie zakresu rozrzedzenia odkształceniem powyżej $\dot{\epsilon}_{a,max}$. Dodatek NaCl do roztworu powoduje przesunięcie wartości $\dot{\epsilon}_{a,max}$ w kierunku wyższych wartości. Przy stężeniach soli równych 0,05% oraz 0,1% wynoszą one odpowiednio 70 s^{-1} i 204 s^{-1} (Tab. 1). Wydłuża się również zakres występowania stałej wartości pozornej lepkości wzdłużnej przy niskich wartościach $\dot{\epsilon}_a$. Jest to spowodowane najprawdopodobniej zmianą rozmiarów statystycznego kłęбка ze wzrostem siły jonowej roztworu. W przypadku polielektrolitów występowanie jednoimiennych ładunków powoduje rozciąganie ich łańcucha. Dodatek soli powoduje ekranowanie tych ładunków, w wyniku czego następuje wzrost giętkości łańcucha polimeru i zmniejszenie się wymiarów kłęбка. Tym samym maleje liczba splątań łańcuchów ze wzrostem stężenia soli, co objawia się rozszerzeniem zakresu stałej lepkości wzdłużnej przy niskich szybkościach rozciągania, przesunięciem $\dot{\epsilon}_{a,max}$ ku wyższym wartościom i zmniejszeniem maksymalnych wartości lepkości wzdłużnej $\eta_{E,amax}$.

Inny przebieg zmian krzywych lepkości wzdłużnej ze wzrostem stężenia soli można natomiast zaobserwować w roztworze *Rokrysolu WF1* (Rys. 3). W przypadku roztworu tego polimeru w czystej wodzie występuje zakres zagęszczania i rozrzedzenia odkształceniem, jednak dla roztworów z dodatkiem soli w całym zakresie zmian szybkości odkształcenia następuje wzrost lepkości wzdłużnej.

Taki przebieg krzywej lepkości wzdłużnej może świadczyć, że dodatek soli spowodował znaczne zmniejszenie rozmiarów kłębków polimerów i zanik splątań między łańcuchami. O zaniku przestrzennej sieci świadczy również przebieg krzywych lepkości uzyskanych w warunkach przepływu ścinającego. Lepkość przy ścinaniu jest stosunkowo niska i jedynie nieznacznie maleje ze wzrostem szybkości ścinania. Tym samym obserwowany wzrost lepkości wzdłużnej powinien być wynikiem rozciągania pojedynczych łańcuchów polimerów.

Występuje tu jednak problem z interpretacją wyników badań. W przypadku płynów newtonowskich reometr z przeciwnymi dyszami nie powinien być stosowany dla płynów o lepkości niższej niż $50 \text{ mPa}\cdot\text{s}$. Lepkość przy ścinaniu roztworów *Rokrysolu WF1* z dodatkiem soli mieściła się w granicach od około 5,5 do $7 \text{ mPa}\cdot\text{s}$. Oczywiście pomiar lepkości wzdłużnej roztworów polimerów, ze względu na znaczny opór stawiany przez płyn podczas rozciągania, może być prowadzony również przy niższej lepkości zerowej badanej cieczy. Jednak w przypadku roztworów *Rokrysolu WF1* z solą, wartość lepkości jest prawie 10-krotnie mniejsza, zatem nie można jednoznacznie stwierdzić, czy obserwowany wzrost lepkości wzdłużnej jest wynikiem rzeczywistych właściwości reologicznych płynu, czy też wynikiem zakłócenia przepływu podczas jego zasysania.

Na rys. 4 przedstawiono przykładową zależność liczby Tr_B od pozornej szybkości odkształcenia dla roztworów *Rokrysolu WF2*.

Rys. 4. Stosunek Tr_B dla roztworów *Rokrysolu WF2* z dodatkiem i bez dodatku soli

Z tych danych wynika, że dodatek soli spowodował obniżenie stosunku *Troutona*, co świadczy, że zmiany konformacji łańcuchów polimerów wpływają w większym stopniu na opór stawiany przez ciecz w warunkach rozciągania niż w warunkach ścinania.

Wnioski

Przedstawione w pracy wyniki badań doświadczalnych wskazują, że dodatek soli powoduje obniżenie lepkości roztworów częściowo zhydrolizowanego poliakryloamidu zarówno w przepływie wzdłużnym, jak i ścinającym.

Obserwowane zmiany właściwości reologicznych roztworów *Rokrysolu WF2* i *WF1* w przepływie wzdłużnym pod wpływem dodatku soli są wynikiem, podobnie jak w przepływie ścinającym, zmian w konformacji łańcuchów polimeru.

LITERATURA

- Barnes H.A., (2000). *A Handbook of Elementary Rheology*. University of Wales, Institute of Non-Newtonian Fluid Mechanics, Aberystwyth
- Jones D.M., Walters K., Williams P.R., (1987). On the extensional viscosity of mobile polymer systems. *Rheologica Acta*, 26, 20-30. DOI: 10.1007/BF01332680
- Różańska S., (2015). Porównanie właściwości reologicznych wodnych roztworów poliakryloamidu i hydroksyetylocelulozy w przepływie rozciągającym i ścinającym. *Polimery*, 60(10), 57-63, DOI: 10.14314/polimery.2015
- Trouton F.T., (1906). On the coefficient of viscous traction and its relation to that of viscosity. *Proc. Royal Soc.*, A77, 426-440
- Zhang Q., Zhou J., Zhai Y., Liu F., Gao G., (2008). Effect of salt solutions on chain structure of partially hydrolyzed polyacrylamide. *J. Cent. South Univ. Technol.* 15(1), 080-083. DOI: 10.1007/s11771-008-319-x